

ЧИТАЮЧИ ОСТАПА ЛАПСЬКОГО

У статті проаналізовано вибрані вірші українського поета з Польщі Остапа Лапського (7 липня 1926 – 20 жовтня 2012). Наголошено на впливі давньоукраїнської поезії на творчість Остапа Лапського, який переклав польською твори Касіяна Саковича, Олександра Митури, Кирила Транквіліона-Ставровецького, Климента Зіновієва, Феофана Прокоповича, Івана Максимовича, Григорія Кониського, Івана Некрашевича та ін.

Ключові слова: химерність, формальні експерименти, самопізнання.

Valentyna Sobol. Reading Ostap Lapski

The paper analyzes the selected poems by Ostap Lapski (1926-2012), a Ukrainian poet who lived in Poland. The author emphasizes the influence of ancient Ukrainian poetry on his oeuvre, all the more so, since Ostap Lapski made Polish translations of works by Kasiyan Sakovych, Oleksandr Mytura, Kyrylo Tranquillon Stavrovetsky, Klymentiy Zinoviyiv, Feofan Prokopovych, Ivan Maksymovych, Hryhoriy Konysky, Ivan Nekrashevych and others.

Key words: oddity, formal experiments, self-knowledge.

Сьогодні Остапа Лапського називають патріархом українських поетів у Польщі. Але дорога до визнання не була прямою й легкою. Під час дискусії про творчість поета у Варшаві (60-х рр. минулого століття) прорадянська критика закидала йому наявність “ребусів” і туманність стилю, їй був не до вподоби “самостійник” Остап Лапський. Офіційні редактори не розуміли (а чи вдавали, що не розуміють) його мовної грайливості, образності й лаконічності, а “його жарту, гротеску й іронії боялися, як чорт свяченої води” [2, 332]. Усупереч несприятливим обставинам, уже в 60-ті рр. ХХ ст. вірші О.Лапського за дієвої підтримки С.Козака та з його вступним словом друкуються в українських журналах — київському “Дніпрі” та львівському “Жовтні”. Поезія О.Лапського приходиться на велику Україну, тим самим реально поновлюються варшавсько-київсько-львівські координати, які існували віддавна, сягнули свого апогею в роки міжвоєнного двадцятиліття, але були брутально розірвані в часи тоталітаризму. Утім, наголошує найбільш компетентний дослідник творчості Лапського Василь Назарук, зв’язки поета з Україною ніколи не були розірвані: “...Почерез себе, як ліричного героя і реальний світ предметів творці формують громадянські лики тих, хто стає на захист своєї колиски-України. Сказав же в шістдесяті Остап Лапський, назвавши Київ *колискою*, а майбутню, незалежну Україну *ляпасом сумнівам*, підтримавши таким творчим актом, такою тут у Варшаві подією, тамтешніх шістдесятників, чого наші громадяни якось не добачають” [2, 339].

До 70-річчя поета (у 1996-му) у Варшаві була підготовлена до друку комп’ютерна верстка першої поетичної збірки “Моє самовизначення”. Про це сам автор зазначає: “Що ж досі я не вийшов книжкою, так це ж воно не біда, бо ніщо так не дошкуляє поетові, не знецінює, не применшує у власних очах поета, як творча недоробленість” [2, 30]. Звернімо увагу на ще одне зізнання, яке набуває в контексті розвідки особливої ваги. Тут же, у передмові “Про самого себе (дещо)”, автор каже: найбільше він цінує не свою ранню творчість, а низку власних перекладів, підготованих до збірки “Antologia poezji ukraińskiej”. Ім’я Лапського тут – у гроні найавторитетніших перекладачів українського слова, таких як Іван Франко, Богдан Лепкий, Юліан Тувім, Єжи Литвинюк, Єжи Єнджеєвич, Ян Чечот, Володимир Слободник, Тадеуш Хрущівський, Станіслав Єжи Лець. Крім вісімнадцяти перекладених польською українських народнопоетичних творів [1, 49-65; 81], О. Лапський уперше переклав¹ польською також вибрані поезії Касіяна Саковича [1, 93-95],

¹Наголосимо: це власне переклади, а не твори, як помилково зазначено в розвідці В. Яручика [18, 145].

Олександра Митури [1, 96], Кирила Транквіліона-Ставровецького [1, 97], Івана Величковського [1, 98-99], Климентія Зіновієва [1, 100-101], Феофана Прокоповича [1, 103], Івана Максимовича [1, 104], Григорія Кониського [1, 105], Івана Некрашевича [1, 106], а також анонімні твори "O, mołości moja, Wenus (fragment)" [1, 102] та "Płacz mnichów kijowskich (głos pisarza soboru)" [1, 107].

Саме вірші давньоукраїнських поетів XVII–XVIII ст. справили на Остапа Лапського той вплив, ознаки якого простежуємо в усій його творчості, а в доробку останніх років особливо.

Як переклади, так й оригінальні твори, презентовані на суд читачеві в першій збірці, вразили своєю зрілістю, науковці наголосили на багатомірності його творчості, зазначивши, що вона "має свою "фізіономію" і своєрідну Остапову поетику й естетику, яка живиться соками багатьох культур, але найбільше, вочевидь, українською, зокрема рідного Полісся, звідки автор повними пригорщами черпає своє поетичне багатство, а тому й лексику, не гребуючи діалектизмами, архаїзмами, пробуючи їх санкціонувати (часто силоміццю) до літературної мови" [2, 322].

Поетове мотто "Доле, нас добач, я України чоловік!" відкриває збірку Остапа Лапського "Мій почитачу", котра побачила світ у Варшаві 2000-го. А життєствердні рядки "В ім'я звитяги: смерть поборою писаннями своїми?!" відкривають нове книжкове видання "Себе: розшукую?!", що з'явилося восени 2003-го. У 2003-му побачила світ і третя поетична книжка "Обабіч: істини?!". Отоді вже по-справжньому й "добачили" поета! Вихід цих книжок гідно вкоронував активність митця, твори якого раніше друкувалися в "Нашому слові", "Нашій культурі", "Українському календареві", в альманахах "Гомін", "Дукля", у часописах "Сучасність", "Зерна", "Над Бугом і Нарвою", "Życie literackie", "Magazyn Literacki", "Arkadia", "Вісник Закарпаття" та ін. У 2007 р. Остап Лапський стає лауреатом Національної премії України імені Т.Г. Шевченка. Сьогодні його твори введені Міністерством освіти Польщі як програмні для національних меншин та етнічних груп, аналізу творчості поета присвячено окремий розділ у підручнику для українських ліцеїв у Польщі [17, 334-348]. Творчість поета стала об'єктом вивчення у статтях В.Мороза, Т.Карабовича, В.Назарука, С.Козака, Я.Конєвої та ін., а останнім часом – у присвяченій українській літературі в Польщі монографічній праці В. Яручика [18, 35-92, 105, 121]. Польською мовою вірші О.Лапського переклали Тадей Карабович [11, 159-166] та Флоріан Неуважний [12, 87].

Звернімося до творів, які склали збірку "Себе: розшукую?!". Симптоматичним видається поетове бажання власне саме оцю збірку (а було кілька інших, готових до видання) першою побачити у друзі: чи не тому, що тут дібрано вірші, не лише останні за часом появи, а й у багатьох моментах підсумкові. Не в сенсі "прощальні", а саме підсумкові, по завершенню нового, як у тому варто переконалися, етапу творчості Остапа Лапського. Його оригінальність – у глибшому, більш органічному вживанні автора у традиції давньоукраїнського поетичного слова, котре в барокову добу реалізувало авторський задум через взаємодію словесного і графічно-зображувального компонентів. Щось подібне бачимо й у його творах: майже кожен його вірш живе у двох або й трьох своєрідних і часто дуже химерних будовах. Якщо власне сам вірш майже завжди стислий, то "післявірш" тягнє до словесно-орнаментальної гіпертрофії. Візьмімо для прикладу твір "По-селянському рвучко, неначе: мичку смикаючи?!"

У верлібрових рядках (у своєрідному "домі на горі") – синтез чуття гострої туги, яке матеріалізується в химерній формі, а в домі "нижньому" – розлогий коментар – своєрідна передісторія чи післяісторія вибудування того горішнього дому. Коли читаєш емоційно-психологічну передісторію (унизу сторінки)

появи вірша, сконфігуровану із тримовного (польською, українською і німецькою) проростання поетового “я”, несила втриматися від порівняння. Так, скажімо, давньоукраїнські щоденники Дмитра Туптала чи Пилипа Орлика, завершені так само поза межами України, написані водночас різними мовами: українською, польською і латиною. Чи ж не є ця обставина виявом суголосного проростання самотньої, але натхненної і великої чином душі в енергоносне Слово?.. Помножене на мудрість трьох чи й більше світів, у творах патріотів поза межами України Слово стає найщирішим співрозмовником і суддею. А ще воно стає три- або й чотириголосим. Домінує український голос, але в поєднанні-протистоянні з польським та німецьким (а в окремих віршах Остапа Лапського – із російським та польським) той голос набуває ще більшої виразності.

Химерність формальних експериментів свідомо (як свого часу в барокових авторів) ставиться Лапським за мету, і є на те в нього особлива причина: “Як на мене, від звичайної хоч трохи більша, до великої ближча поезія таїться: в конструкції будівлі?!” [5, 45], – стверджує (а чи запитує?) поет. Як І. Величковський радив своєму “читальникові” читати його твори в XVII ст., так й О. Лапський у столітті XXI-му дає посутні вказівки своєму “Почитачеві”, завдяки яким той стає співучасником захопливого експерименту зі Словом. Свого часу С.Козак слушно зауважив: саме “мовна стихія відіграє в поезії Лапського першорядну, хотілося б сказати – організуючу структуралізуючу роль. Автор у постійних пошуках різноманітних мовних утворень, нюансів та словесних і образних трансформацій, із використанням діалектизмів, архаїзмів, жарго, колоквиалізмів та залюбки створених неологізмів. Все це справляє інколи враження мовної суміші або навмисних мовних ігор, крізь які подеколи важкувато пробивається поезія” [2, 322].

Почитач Остапа Лапського потрапляє в полон перелитої у слово енергії контроверсійних думок, спогадів, снів, візій. Читачеві нерідко випадає опинитися в епіцентрі найполярніших почуттів, оцінок, а винагородою за таку “некомфортність” стає одкровення, яке спонукає й самого читача по-новому подивитися на усталені речі. Барокові автори намагалися вразити (і вражали!) своїх читальників вишуканими стилістичними ефектами. Подібне бачимо в Лапського. Автор набуває постави то глибокодумного мудреця, а то й лукавого блазня. Причина надто поважна, щоб на ній не наголосити: Остап Лапський хоче, щоб його таки почули й “мертві, і живі, і ненароджені”, бо йому є що повідати! “Настрой цинобру вспак!” – ця настанова І. Величковського до свого читальника спроможна допомогти й нам, якщо прагнемо висікти, як іскру з каменю, запрограмований Лапським глибинний сенс із його медитацій. Бо: “Словес моїх сплеск, а: мо’ й бомба?!” [5, 59]. Таким саме курсивом виокремлене мотто до поезії “В альбом Марії Філь”, в якій сповідальне начало, притаманне спілкуванню справжніх друзів, перекодовується в наскрізний мотив, що дав назву самій збірці: “Себе: розшукую?!”

Не знань, Маріє,	злободенна пильність
Забуття, розради:	до заняттячка
Я щодень,	в собі: в особі
щоніч шукаю?!	ритись рвійно?!
Звідси й невсипуща	[5, 59].

Вірші Остапа Лапського (епіграф, центральна частина твору та післяслово) – стають мовби триповерховими. Епіграфи заслуговують на пильнішу увагу: епіграфом може бути поняття з підручника логіки, піснемовка С. Руданського,

цитата із Хоткевича або спогад із дитячих літ, який є, власне, піснею з матиного репертуару. Епіграф може бути українським, польським чи німецьким, віршованим чи прозовим. Але важить, власне, смислова потенція, яка постає від взаємодії мотто та самого вірша або ж вірша і прозового додатка чи й “трьох поверхів” водночас, як у творі “Молоді з Білого Бору” (наводимо в повному обсязі – мотто, сам текст і післямова):

*От тепер придивляюся
до сучасної молоді:
як багато вона твердіша
і просто розумніша від нас!
стільки з Хоткевича*

У мене України більше,
ніж у когось,
бо в поета:
України ідеал!

Його,
таким плекати
поза батьківщиною
є виняткова змога:
тут не каламутить дня
гевал так свій,
як і північний!
Живучи ідеєю,
поет, як і вона:
обоє будуть вічними!

Дорогою такою
ти з ББ¹
іди до себе,
дбаючи про ноги,
бо довгенько:
йти прийдеться!

День вересня 28-й, Варшава року 2001-го. Таки у Володимира Сосюри є: і вічні ми будемо з Нею! Вже не скажу, з Україною, а чи з її Мовою? Але воно немає, воно без значення: важко, неможливо повністю бути з Україною без її мови” [5, 124].

Поезія Лапського виразно медитативна. Змістова сутність її калейдоскопічно різнорідна, але на першому місці – автобіографічно-щоденникова екзистенція. Кожна поезія (за рідкісним винятком) щоразу оригінально паспортизована: нижня (третя або друга, але завжди прозова) частина структури кожного твору несе інформацію про день (а інколи й час) і місце постановня вірша. Найчастіше це Тарнівська Руда, рідше – Варшава. Іноді подаються якісь особливі обставини, що спонукали до поетичної рефлексії. “Поетові таланить не просто увічнити, а й розбудувати в діалогічному слові дорогоцінні хвилини творчого натхнення, інспіровані рядками Грабовського, Рильського чи Сосюри, спогадами, телефонним дзвінком чи листом від друзів або й прощанням із ними. Той біль передається й читачеві, коли йдеться про відхід у вічність знаного в Польщі освітянина, такої світлої і талановитої людини, як Іван Співак” [5, 83].

Прочитаймо уважніше твір, у якому ота налаштована поета “бомба” глибинного змісту вибухає не через взаємодію різнозарядних частин дво- чи триповерхового твору, а внаслідок спокійного безстрашного погляду поета за межу:

Кожним віршем, Катерино,
мов оковою,
стикаю складність:
українського Єства?!

А все-таки:
Складаю вірші?!

І дедалі щораз більш:
на мене схожі?!
Чи угомонуся:
над провалляем?!

Може?!
[5,182].

¹Білий Бір, в якому – один із п’яти україномовних ліцеїв у Польщі.

Спостерігаємо: де поет про ту межу говорить, там прозова післямова або відсутня, або ж, коли є (як після вірша “Попередження” – с.160), то озвучується винятково рідною мовою. Щоправда, автор залишається вірним собі: навіть коли й виключно по-українськи, неодмінно орнаментально-різностильово – тут і родинний шкіц, й “ілюстрація з Іщуківих “Вербівчан”, і римовані рядки листа: “...на душі, Маріє, мрійливо, / по-передсмертному гарно, / зовсім не хмарно: / не бійся, Остапе, на землі гибелі! / Наостанку твори саркофаг: для карлика?!” [5,160].

Поет незручний (“Poeta niewygodny”), як сам себе не раз презентував раніше Остап Лапський, у збірці “Себе: розшукую?!” досліджує першопричини і складові цієї незручності для марнотного світу. У вірші “Чому я” із симптоматичним підзаголовком “Каяття” привертає увагу діалог, який твориться між останньою строфою та стислою (цього разу) післямовою: “...Чому я, Катерино, / З Україною чом не разом, / Чому, як Ти, / Я не бився з ніччю: темною? / Звідси до себе слабодухого дедалі більше відрази?! 27 вересня 2002, Варшава, а година 2.30” [5, 177].

Відраза, біль, самоосуд, каяття проступають у кількох суголосних творах, з-поміж яких несила оминати увагою твір “Насущний заспів”: “Діаспорний таки тупик / панує в мешканні щодня, / щодня лунає в’язня крик / і пишеться щодня: / ні, не бредня!”.

А якщо ні, то присвячується вона Марії Паньків, пристрасній збирачці правди крихт про українок змаг: за Свою! *Варшава у квітні 2002*” [5,186].

Тут, як і в попередній поезії, поетові немає потреби творити діалог за рахунок різномовних текстів. Він “вистрілює” і влучає в ціль енергією думки, силою почуттів. Як у двох інших творах (із умовно окресленого тут циклу про поетову незручність), а саме: “Це Зосі” та “Я, Наталіє”, персвазійність контакту з “Почитачем” досягається авторською мужністю називати речі своїми іменами, не боячись подиву, осуду, а то й гнівного неприйняття. Більше того, сигнали про негативне ставлення до поета, його творів сприймаються як бажані, очікувані, бо ж означають, що досягнуто мети – вдалось спонукати читача до самозаглиблення, до розмислів про світ і себе в ньому:

Якось після читання
українською у польському ефірі
Зося нарекла читця-митця:
несамовитою потворою?!
Дивлюсь оце у зеркало
і ніде правди діти,
я не тільки з голосу,
але і з пики: /з/ надр Полісся /с/ твір?! [5,166].

Урешті у вірші “Я, Наталіє” розставлено певні важливі акценти в характеристиці “незручності” дивака-гравця в театрі людського абсурду: “Помітив враження: / від себе?! / І: понісся вище?! / Тож скажу, / я вже казав, / чого: не скаже малорос?! / На справжність / малороси: свищать?!” [5,193].

У змісті й формі переважної більшості творів проступає бажання автора говорити з людьми. Звертання до співбесідника (властиво, як у листах) є або ж у заголовку вірша, або ж обігрується в підназві чи в тексті, або ж у різномовних репліках післяслова. Звертання передбачає відповідь, хай і уявну, але вона животворить як ковток цілющої води. Звертання (часом подане в необароково-химерній формі: рубрикація, класифікація, розділові знаки, а то й суто авторський правопис та інші “довціпи”) щоразу наполегливіше запрошення

“Почитача” до співдумання. Часом зауважуємо сліди якогось поспіху, похапливості, котрі, схоже, не задовольняють і самого поета (“Передчуваючи свій скін, похапливо пишу: до сонця потяглися руки?!” [5, 212]). Стаємо свідками найвищого одкровення, народженого із власного болю й самоти. Дивуємося непокороженості духу. Дратуємося із надмірної прямої й немилосердності. Зачудовуємося, подолавши роздратування, несподіваним ефектом, який часом справляє на нас слово Остапа Лапського... А чи готові до його сприйняття і прийняття? І чи так уже потрібне лише беззастережне прийняття його творів, ціна якому невисока порівняно із креативом того, кого поетові вдалося розбудити, нагадавши сквородинівське “пізнай себе”, звірившись, яка то є “нестерпна легкість буття” у стані “себе: розшукую?!...”

ЛІТЕРАТУРА

1. *Antologia poezji ukraińskiej* / Florian Nieuważny, Jerzy Pleśniarowicz. Wprowadzenie Stefan Kozak, Florian Nieuważny. – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1977. – 1064 ss.
2. *Козак С.* Місце в процесі // *Остап Лапський.* Моє самовизначення (макет збірки). – Варшава, 1996.
3. *Кравчук Н.* 80 років – до себе та України // *Наше слово.* – 2007. – 14 січ. – 230 с.
4. *Лапський О.* Мій почитачу. – Варшава: Укр. архів, 2000. – 224 с.
5. *Лапський О.* Себе: розшукую?! – Варшава: Укр. архів, 2003. – 224 с.
6. *Лапський О.* Обабіч: істини?! – Варшава: Укр. архів, 2003. – 224 с.
7. *Лапський О.* Поезії // *Наше слово.* – 2005. – 23 січ.
8. *Лапський О.* Лист за океан // *Наше слово.* – 2005. – 23 січ.
9. *Лапський О.* Духу рух // *Наше слово.* – 2005. – 30 жовт.
10. *Лапський О.* Останні вірші, написані до збірки “Всупереч” // *Наше слово.* – 2012. – 4 лист.
11. *Łapski O.* Poezja Po tamtej stronie deszczu / Tłum. i oprac. T. Karabowicz. – Lublin, wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998. – S.159-166.
12. *Łapski O.* Poezja Kreda / Tłum. F.Nieuważny // *Papla Eulalia.* Poetyka. Skrypt dla studentów filologii ukraińskiej. – Kraków, nakł. Un-tu Jagiellońskiego, 1994. – S.87 i in.
13. *Назарук В.* Про пах сили // *Слідами пам’яті.* Літописний календар. – Варшава: Вид-во “Український архів”. – 1996. – Т. 1. – С. 228-230.
14. *Назарук В.* Спадкоємність і новаторство поезії Остапа Лапського // *Український літературний провулок.* – 2002. – Т. 2. – С. 129-140.
15. *Назарук В.* Про Остапа Лапського // *Літ.* Україна. – 2007. – 8 лют.
16. *Соболь В.* До джерел поетики Остапа Лапського // *Укр. альманах.* – Варшава, 2004. – С. 324-330.
17. *Соболь В.* Остап Лапський // *До джерел.* Історія української літератури XX–XXI ст.: Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego języka ukraińskiego dla kl. 3 LO. – Warszawa: Wyd. Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna, 2007. – S. 334-348.
18. *Яручик В.* Українська література в Польщі (Історія, видавнича діяльність та періодика, літературні дискусії, поезія): іст.-літ. нарис. – Луцьк: ПДВ “Твердиня”, 2009. – 156 с.

Отримано 11 лютого 2013 р.

м. Варшава, Польща